

ס'ר כי צ'רניא

200

①
pe
fueret

הראשית ונהרג על שם סופו, כי חשבינו
 רשעתו שבסופו כאילו היתה בפועל בתחילתו.
 דומה לזה טריפות בבהמה מתמת סופו
 לנקוב, כי מאחר שכבר התחיל בו מעשה
 הטרף הו"ל כאילו הכל בפועל מאחר שבודאי
 יתפשט ויתרבה מעשה הטרף עד שסופו
 לנקוב. כן זה בן סורר ומורה, מאחר שהתחיל
 בו הקלקול, ובודאי יבוא לכך שיתחייב מיתת
 ב"ד באשר הקלקול הוא בראשית ימיו
 כג"ל, שוב הו"ל כאילו כבר בא עליו החיוב,
 ולזה מורה מצות הבכורה ליתן לו פי שנים:
 וזה לימוד גדול לכל אדם להשגיח היטב
 על הראשית שלו, ראשית בואו לכלל
 מצוות בהיותו בן י"ג, וכן בהיותו אדם שלם
 ע"י הנשואין, או מתחילה תקופה חדשה
 וישגיח היטב היטב על ראשית שנותיו או.
 ולזה מצאו הספרים הקדושים רמז בתורה
 נקי יהי לביתו שנה אחת נקי בלי חטא.
 וכד"א (שמות כ"א) ובעל השור נקי ודרשו

סמיכות הפרשיות של יפת תואר ובן סורר
 ומורה, כתב רש"י שאם נשא יפת
 תואר סופו להוליד ממנה בן סורר ומורה.
 ויש להבין מה שייכות יש לפרשת נחלת
 הבכור באמצע [ודחוק לומר כי אגב
 סמיכת אחובה ושנואה שבאה להורות שסופו
 לשנאה נכתבו כל עיקר דיני בכור]:
 ונראה דבאה להורות מעלת הראשית, אשר
 מזה יבדו ענין בן סורר ומורה, שכל
 זמנו של בן סורר ומורה אינו אלא שלשה
 חדשים הראשונים שבא לכלל עונשין, והוא
 הראשית של ימי חייו, והכל נמשך אחר
 הראשית, וכמו טעם הבכור הנוטל פי שנים,
 כי כל אחיו הבאים אחריו הכל נמשכין
 אחריו, וכאילו הוא הי' סיבה להם, ע"כ נוטל
 פי שנים. מעין מה שאמרו ז"ל (יומא י"ז):
 מחצה לאהרן ומחצה לבניו כאשר הוא סיבה
 להם, כעין זה נוטל הבכור פי שנים עכ"פ.
 וכן זה הענין בבן סורר ומורה, באשר
 הראשית שלו מקולקלת הכל נמשך אחר

ועשתה את צפרניה (כא, יב), וברש"י: תגדלם כדי שתתגדלו, ולהלן:
 וישבה בביתך, וברש"י: בבית שמשחמש בו, נכנס ונתקל בה, יוצא ונתקל בה,
 רואה בבכיותה, רואה בנוולה, כדי שתתגנה עליו. גם זה ענין גדר לא דברה תורה
 אלא כנגד יצה"ר, רצוני בזה, התורה מורה לאדם ומחייבת אותו כי יקח התענינות
 בכל מצב שהוא בו. הנה זה מדה באמת, אשר לעולם, גם במצב הכי קשה, איננו
 ינוח ואבוד (ער פארלירט זיך ניט), תמיד עינו פקוחה על עצמו, תמיד בסדר
 ועסק (האנדלונג), ללא כל יאוש והתרפות. יודע כי צופה רשע לצדיק, בהתעניף
 עין והיצר כנגדו, ללכד אותו ולהפילו ללא כל קום, אם לא יקדים ויקח לו עצות
 וערמימות נגד העצות והערמימות של היצר. ובשעת מלחמה, שהיצר כבר
 משיגו ותופסו, הנה כרוך חסדי ה' על האדם, למדה לו התורה ונתנה לו עצות
 ונתחבולות בעשיית צפרניים, וכישיבתה בביתו, וכדומה, אופנים בהם לקרר את
 חום היצר, וככה להמלט ממנו. הוא אשר אמרנו כי גם זה ענין גדר לא דברה
 תורה אלא כנגד יצה"ר, עצות איך לנהל "התעסקות" (האנדלונג) עם היצר.

②
מס' צ'רניא

ובאמת כי פרשה זו הוראה לאדם בכלל, ודאי כי בשעת מלחמה האדם הנהו
 ביותר בטרדה גדולה בלי הפסק רגע. אבל גם בלא מלחמה, לא חסרים לאדם
 כמה מיני מצבים שונים לרוב, אשר מפני הטרדות שבהם, הוא יוצא מכל סדרו
 וארצו, ואובד הוא אז כמעט כל מעמדו. ולדוגמא, אדם הנוסע בדרך, הנה מפני
 מצבו וטרדותיו אז, כבר מוסכם אצלו, כי כאן על הדרך אי אפשר לו להחזיק
 מעמד, כאותו המעמד אשר בעת היותו בישיבה וכדומה. מוסכם אצלו, כי כאן אי
 אפשר לו להתפלל כראוי, כי כאן אי אפשר לו ללמוד כראוי, וכדומה וכדומה
 כאלה, ואומר לו לנפשו, שכשיחזור ויבא בישיבה, כי אז יתחזק ויסדר עצמו
 בבאני, ואשר זה לא נראה לו להיות שייך כאן בחוץ לישיבה, כאן הלא אין זה
 מקום קביעותו, כאן הלא זה רק מצב זמני, האלך ואעשה עסקים על זמן ארעי?
 אניח כבר הכל עד עת אשוב אל מנוחתי וקביעותי! — ודא עקא, כי השקפה זו
 נעשה לאדם כהסכם וכאורח בחיים, וככה מפעם לפעם, אחת לאחת, נמצא אוכד
 לך-חשבון, ונופל כן בוניחויות, וכבר יחסר לו כח להתחזק כבראשונה.
 וזה אשר אנו רואים כאן בפרשתנו לימוד ויסוד גדול לאדם, לנהוג ולהחזיק
 תמיד התעסקות עם היצר. הלא מלחמה היא, ובעת מלחמה האדם ודאי מטולטל
 ומחוק (פונאנדער געווארפען) מכל עצמו, ואיך יעמוד?! כי על כן דאגה התורה
 עבורו, ודברה אליו כנגד יצה"ר, כי יחזיק בעסק (אנהאלטען א האנדלונג) בכל
 אמצעיים וערמימות, בין בשעת מעשה, — כי לא יסמוך על עצמו ועל כוחותיו
 שלו שהיו לו מקודם המאורע שהוא בו עכשיו, וכן גם לאחר המעשה, כי ימשוך
 את התעסקותו גם לאחר כן, עד אשר ידע נכון כי כבר שב לאיתנו.
 בגמ' (קידושין מ.) אמר ר' אלעאי הזקן אם רואה אדם שיצרו מתגבר עליו
 ילך למקום שאין מכירין אותו וילבש שחורים ויתכסה שחורים ויעשה כמו שלבו
 חפץ ואל יחלל שם שמים בפרהסייה. וברש"י שם: ילבש שחורים שלא יראה
 עצמו בכבודו אולי ירך לבבו בכך, וגם אם יחטא אין אדם נותן לב לפי שאינו
 חשוב בעיניהם. וכתוס' (חגיגה טז.) כתבו, ויעשה מה שלבו חפץ לגמרי, דמוטב

①

זו לאדם שיעשה חפצו בסתר ולא בפרהסייה, עיי"ש נוראות קא חזינן כאן. עד
 כמה מחויב האדם להיות עוסק ביצר, שבאופן אם היצר כבר תקפו כ"כ עד כי אין
 יכול לו, אזי עוד ישתדל בשינוי מקום ושינוי בגדיו הנכבדים, אולי בזה עוד יעלה
 להכניע ולהרך לבבו, ואם עד אלה לא יוכל לו, הנה יראה לכה"פ להקטין את
 העבירה, בעשותה בסתר שלא יצא מזה לכה"פ חילול השם, לימוד נורא עד כמה
 התורה דואגת בעבור האדם.

(3)
 pe

אגיד לכם מעשה אשר נתודע לי זה מלפני בערך שמונה שנים. רב אחד בא
 לעיר המבורג והתראה שם עם רופא אחד אשר אביו היה מקורב גדול להגרי"ס
 זצ"ל. והיה מונח אצל הרופא צרור מכתבים אשר כתב הגרי"ס זצ"ל אל אביו,
 ולקח אותם הרב הנ"ל והביאם אלינו לעבור עליהם ולראות מה בהם. כל
 המכתבים היו עסקם על דבר בנו של המקורב הנזכר, והבן היה כגיל ארבע עשרה
 או חמש עשרה שנים, אשר סר מן הדרך, ונכנס בבית ספר חפשי, ולא היה שם
 מקום לאכול כי אם טרפות, והנער הזה לא אכל כשרות, ועידד הגרי"ס זצ"ל את

מקורבו הנ"ל שישגיח על הנער על מאמליו, ותמצית כל המכתבים נסתכמו
 בעיקר איך להרחיקו מאיסורי דאורייתא, שלא יעבור לכה"פ כי אם על איסורי
 דרבנן. ועוד העריך שם כמה מכתבים כרוב עצות איך להצילו גם מאיסורי דרבנן
 המורים ושישאר על איסורי דרבנן קלים. ביחוד נשתוממתי להתבונן על רוב
 הסוד ויראתו של הגרי"ס זצ"ל. אצלנו בטבענו אנו זורקים אבן אחר הנופל,
 מחילאים ומתורשלים בלי עשות כלום לעזר, והגרי"ס זצ"ל הנה לא נח ולא שקט,
 והרבה להשים עצות איך לכה"פ להקטין איסוריו, היודע עניני ר' ישראל זצ"ל,
 איך ירא ופחד נורא מאיסור כל דהוא דרבנן. יבין הנהגתו, יבין איך שהיו הדברים
 האלו לפני הענין של הצלת נפשות ממש.

ומי כהקב"ה יודע ענשם של חטאים, ומי טוב וישר כה', כי על כן דאי יורה
 חטאים בדרך, יורה לחטאים גם לאשר העמיקו סרה. ולמדו לנו חז"ל גם בעתות
 צרה, גם במצב הכי רע, איך להשתמר לכה"פ מחילול השם. מצינו בחז"ל
 (ברכות טו:) "כל הקורא קריאת שמע ומדקדק באותיותיה מצננין לו גיהנום".
 היודעים עומקה ונוראת מדת רתיחותה של גיהנום, מבינים מה זאת ענין של
 "מצננים לו גיהנום". ויבין כבר הנהגתו הגדולה של הגרי"ס זצ"ל, להתעסק גם
 לאשר העמיקו סרה, להקל מעליהם החטאים, בשאין עצה למלטם כליל מן
 החטא, להשגיח עליהם לכה"פ כי יעשו חטאים יותר קלים תחת חטאים חמורים.
 והוא ענין הוראת פרשתנו, שדאגה התורה בעד האדם, אשר בין כך וכך כבר
 יעשה העבירה, אם כן מוטב שיאכל בשר תמותות שחוטות ואל יאכל בשר
 תמותות נבלות. נורא מאוד חסדי השי"ת.

והוראה זו שלמדנו היא יסוד וכלל, שזה לכל נפש. גם אברהם אבינו היה לו
 עסק עם היצה"ר, תמיד לא התעייף עינו מן היצר, ועל אורחותיו שם עין, בכל
 מיני ערמימות ותחבולות להלחם אחר. אלא כי אברהם אבינו תמיד גבר וברח
 ממנו הרחק כמטחוי קשת, ואצלנו העסק עם היצר ישנם פעמים גם באופנים
 למדוד המצבים ולדעת מה הם שיגבור על היצר, ומה הם שלכה"פ יקל את
 החטאים עד כמה שאפשר, אבל תמיד תמיד עליו להחזיק עשות עסק עם היצר,
 לשפוט על מצבו ולשפוט על כחותיו, אם יעמוד בנסיון מוטב, ואם ח"ו כבר נפל
 ברשתו, הנה לכה"פ "יצנן" את החטאים.

היסוד הזה על האדם לידע ראשון לכל ידיעה, ולהשוות זה נגדו בכל
 עתותיו, הלימוד הראשון לאדם, מנעוריו עד יומו האחרון, קודם כל להתלמד
 להיות מבין יודע מצבו. יש פרשה ארוכה בתחילת ספר משלי, מלמד לנו שלמה
 המלך ע"ה בציוורים מפורטים, דרכי אשה וזנה ללכוד פתאים במצודותיה. כי זהו
 הלימוד הכי ראשון וההכרחי לאדם, ללמוד דרכי היצר ופיתויו, ולעומתן ללמוד
 דרכיו עצמו, של האדם, וכוחותיו במלחמה, כי מי שאין מכיר עצמו ואין דורש
 לנפשו אבד מנוס ממנו, כי אז גם לא תועילנו לא התורה ולא כלום, משל למה"ד
 לאיש מוטל בנהר שוטף, הנה בזמן שהוא יודע שהוא טובע בנהר, אלא שאינו
 יודע עצה איך להנצל ממנו, כי אז התורה עוזרת לו בעצותיה, אבל כשאינו יודע
 מצבו הרע, כשאינו יודע כלל שהוא טובע בנהר, מה תקוה לו, אדם שאינו שם לב

ללמוד ולדעת עצמו ומצבו, קורא אני עליו אמרם ז"ל (ברכות לג.) "כל מי שאין
 בו דעה אסור לרחם עליו". התורה מדברת רק עם אדם עוסק, אבל מי שאין מנהל
 "עמו" כל עסק, יצא מגדר כל אנושיות. ה' ירחם.

(4) Power of
 A Vort

A MIDRASH (YALKUT SHIMONI, SHOFTIM 56; MIDRASH
 Mishlei 31:38) teaches that the pasuk in Eishes Chayil
 She stretches out her hand to the
 distaff (Mishlei 31:19), refers to Yael, the wife of Chever the
 Keinite who did not use a weapon to kill the Canaanite general

(2)

1) Sisera, but rather used the peg of a tent, as it states: יָדָה לִיטֵר תִּשְׁלַחנָה, *She stretched her hand to the peg* (*Shoftim* 5:26).

6) General Sisera, who fought on behalf of Yavin, king of Canaan/Chatzor, brought an impressive army to attack *Bnei Yisrael*. Hashem caused his entire army to be stricken with panic. Barak ben Avinoam, with the support of Devorah HaNeviah, wiped out Sisera's entire army, but Sisera himself fled the battlefield. As he was passing the tent of Chever the Keinite, Yael summoned him inside. She gave him milk to drink, tired him out, and when he fell asleep, she pounded the peg of her tent into his head to kill him, finishing off the last vestige of the Canaanite Army.

11) Why didn't Yael just grab Sisera's sword once he fell asleep and kill him in a more conventional — and safer — fashion? The Midrash says that a woman is not permitted to wear weapons, which are considered men's garb, and fall under the prohibition of לֹא יִהְיֶה כְּלֵי גִבּוֹר עַל אִשָּׁה, *Male garb shall not be on a woman*. (See *Shulchan Aruch Yoreh Dei'ah* 182:5 with the commentaries for the *halachic* implications of this prohibition.) Yael therefore used a tent stake, which is not a classic weapon.

21) Consider the situation.

28) Sisera was a fearsome warrior. Yael could have played it safe and used his sword to dispatch him quickly and efficiently, and instead she took the risk of waking him up while she attempted to drive a tent peg into his head. Had she asked a *she'eilah*, she may have even been permitted to use the sword under those circumstances.

31) Yet with her own life on the line, what is she thinking about? The prohibition of wearing men's garb! The Midrash praises her for her actions because the strength of a person's values cannot be determined when they are able to make calm, calculated decisions. The greatest barometer of valor is when the person has to react quickly, under pressure. Do they stick to their values when facing difficulty, or do all the values go out the window as they deal with the emergency?

36) My *Rosh HaYeshivah*, Rav Yaakov Yitzchak Ruderman zt"l, noted that *Chazal* determine that Manoach (Shimshon HaGibor's father) was an *am haaretz* (ignoramus), because when the angel returned, upon his request, to reissue the instructions on how to handle Shimshon, Manoach followed his wife out to the field to speak to the angel (*Shoftim* 13:11).

41) Can we really fault him for this? Imagine an angel comes to tell you about your soon-to-be-born son who would be a *nazir*. Would you think to yourself, *How am I supposed to walk?* or would you run out willy-nilly in whatever order happens to work out?

49) It depends, says Rav Ruderman. A true *talmid chacham* does not lose control of himself. He retains his serenity and makes the correct decisions even under pressure. Even with an angel waiting for him, he would not rush out in panic; he would pause long enough to remind himself how to conduct himself properly.

The ability to remain composed under trying circumstances is so exemplary that the Midrash considers Yael the prototype of the *pasuk*: יָדֶיהָ שֶׁלְחָהּ בְּפִישׁוֹר, *She stretches out her hand to the distaff (Mishlei 31:19)*, for exercising this restraint.

על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' ואשר
שכר עליך את בלעם (כג, ה)

המגיד מדובנא העיר פעם, שעל כל פסוק שיצביעו לפניו יש ביכולתו להקשות
קושיא בדרך משל ולתרצה במשל.

תמהו המסובים. פתחו חומש ונפלה עינם על הפסוק: "לא יבא עמוני ומואבי
בקהל ד'". הרהר המגיד רגע קט ופתח ואמר:

גביר אחד שידך את בתו, ומאחר שהורי החתן ישבו במקום רחוק, קבעו

שהתנאים יערכו באמצע הדרך, באכסניה. הקדים אבי הכלה לצאת, כדי לקבל את
פני המחותרים, והאם, עמדה לבוא לאחר מכן עם שאר בני הבית ועם המטעמים,
שהכינה מכל טוב וביד רחבה. והנה, בשעה שישב אבי הכלה עם מחותריו באכסניה,
בא אחד מבניו בריצה כל עוד נפשו בו וקרא: אבוי, אבא! בדרכנו נתהפכה העגלה
על כל אשר בה, על המאכלים והדגים והבשר; כל דברי המאפה הושחתו, ובקבוקי
היין והיין נשברו. ונוסף על כך גם אמא נהרגה.

בעיניו של הבן הטיפש היה זה עיקרו של האסון, הנזק שנגרם לדגים ולבשר,
כי מותה של האם לא נזכר אלא בסוף, כאילו בדרך אגב.

וכך הוא בענייננו: היתכן? הפסוק בא ומספר לנו על התנהגותם האכזרית של
בני עמון ומואב, והוא הולך ומונה תחילה "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם
ובמים", ורק בסוף הוא מסיים ואומר "ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור מפתור
אום נהרים לקללך", שיעביר בקללותיו את ישראל מן העולם. נמצא, כאילו, שעיקר
הרשעה היתה בכך, שלא קידמו את ישראל בלחם ובמים, ואילו מה שאמרו להביא
כליה על ישראל אינו דבר שבדרך אגב וטפל. היאך זה?

הבה נתרץ זאת - אמר המגיד, במשל:

יום אחד בא חוכר יהודי לשיבה, ואמר לראש הישיבה: ברצוני להשיא את בתו.
יבחר נא הרב בשבילי אברך מהוגן, נעים הליכות ויודע תורה, והריני מתחייב לשמור
עליו כעל אבן טובה ולספק לו צרכיו כל ימיו. וכך הוה.

למחרת החתונה, בשעת ארוחת השחרית, הגישו לחתן כיכר לחם שחור קשה
וחמיצה. התאמץ החתן לנגוס בלחם, ובקושי הצליח להביא אל פיו פרוסה כדי
בליעה. בארוחת הרב - שוב אותו המאכל, לחם קשה וחמיצה. וכך היה בכל יום.
האברך העדין, שנתקשה לעכל מאכלים אלה, היה פוחת ואוכל, וכל יום הלך ורזה
ונפלו פניו. כשראה המחותר, שכוחותיו של החתן כלים והולכים, בא עליו בקולות
ובצעקות, מפני מה אינו אוכל. משלא הועילו צעקותיו, שכר שני גויים מן הכפר
בשני זהובים ליום, שיהיו עומדים על גבו של החתן ומקפידים שיאכל. עשו כן
שני הגויים, ובכל סעודה וסעודה עמדו על גבו ושוט בידיהם, וכל אימת שדחה
החתן מעל פניו את הלחם, היו מצליפים בו וכופים אותו לאכול.

לילה אחד חמק החתן, מוכה ומלא חבורות, מן הכפר, וחזר לשיבה וסיפר
לרבו את אשר קרהו. למחרת בא המחותר, החוכר, בזעקה, וכשטען לפניו ראש
הישיבה, שהוא מענה את החתן ואינו מכלכלו כהלכה, השיב החוכר, שאין ידו
משגת אלא כדי לחם וחמיצה. שמע זאת ראש הישיבה ובא עליו בצעקה: מחוצף

שכמותך! לשכור שני גויים, שיהיו עומדים יום יום וכופים אותו לאכול לחם קשה
- זאת ידך משגת, לשם כך יש הכסף בידך, אבל לספק לו מעט מזון הגון יותר
קצרה ידך?!

(6)

החומר יחסי
לחומר יחסי

(4)

הוא שאומר הפסוק - אמר המגיד: "על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים".
 ואם תאמר, שמא מחמת עניותם נהגו כך, שמא לא השיגה ידם לכבד את בני
 ישראל בלחם ובמים? מיד אנו רואים: "ואשר שכר עליך את בלעם בן בעור וגו'
 לקללך" - הרי שכרו גוי והבטיחו לו "כבד אכבודך מאד וכל אשר תאמר אעשה".
 להביא קללות על ישראל - לכך היה להם כסף די והותר; ורק מעט לחם ומים
 לא השיגה ידם?

(פון אונזער אלטען אוצר)

⑨ Lessons in Leadership

Ki Tetzeh

Against Hate

K*i Tetzeh* contains more laws than any other *parasha* in the Torah, and it is possible to be overwhelmed by this *embarras de richesses* of detail. One verse, however, stands out by its sheer counter-intuitiveness:

Do not despise an Edomite, because he is your brother. Do not despise the Egyptian, because you were a stranger in his land. (Deut. 23:8)

These are very unexpected commands. Understanding them will teach us an important lesson about leadership.

First, a general point. Jews have been subjected to racism more and longer than any other nation on earth. Therefore we should be doubly careful never to be guilty of it ourselves. We believe that God created each of us, regardless of colour, class, culture, or creed, in His image. If we look down on other people because of their race, then we are demeaning God's image and failing to treat others with *kavod habriyot*, human dignity.

If we think less of a person because of the colour of his or her skin, we are repeating the sin of Aaron and Miriam - "Miriam and Aaron spoke against Moses because of the Cushite woman whom he had married, for he had married a Cushite woman" (Num. 12:1). There are midrashic interpretations that read this passage differently but the plain sense is that they looked down on Moses' wife because, like Cushite women generally, she had dark skin, making this one of the first recorded instances of colour prejudice. For this sin Miriam was struck with leprosy.

Instead we should remember the lovely line from Song of Songs: "I am black but beautiful, O daughters of Jerusalem, like the tents of Kedar, like the curtains of Solomon. Do not stare at me because I am dark, because the sun has looked upon me" (Song. 1:5).

Jews cannot complain that others have racist attitudes towards them if they hold racist attitudes towards others. "First correct yourself; then [seek to] correct others," says the Talmud (Bava Metzia 107b). The Tanakh contains negative evaluations of some other nations, but always and only because of their moral failures, never because of ethnicity or skin colour.

Now to Moses' two commands against hate,¹ both of which are surprising. "Do not despise the Egyptian, because you were a stranger in his land." This is extraordinary. The Egyptians enslaved the Israelites, planned a programme against them of slow genocide, and then refused to let them go despite the plagues that were devastating the land. Are these reasons not to hate?

True. But the Egyptians had initially provided a refuge for the Israelites at a time of famine. They had honoured Joseph and made him second-in-command. The evils they committed against the Israelites under a new king who did not know of Joseph" (Ex. 1:8) were at the instigation of Pharaoh, not the people as a whole. Besides which, it was the daughter of that same Pharaoh who had rescued Moses and adopted him

1. Whenever I refer, here and elsewhere, to "Moses' commands," I mean, of course, to imply that these were given by divine instruction and revelation. This, in a deep sense, is why God chose Moses, a man who said repeatedly of himself that he was not a man of words. The words he spoke were those of God. That, and that alone, is what gives them timeless authority for the people of the covenant.

The Torah makes a clear distinction between the Egyptians and the Amalekites. The latter were destined to be perennial enemies of Israel, but not the former. In a later age Isaiah would make a remarkable prophecy - that a day would come when the Egyptians would suffer their own oppression. They would cry out to God, who would rescue them just as he had rescued the Israelites: "When they cry out to the Lord because of their oppressors, He will send them a saviour and defender, and he will rescue them. So the Lord will make Himself known to the Egyptians, and on that day they will acknowledge the Lord" (Is. 19:20-21).

The wisdom of Moses' command not to despise Egyptians still shines through today. If the people had continued to hate their erstwhile oppressors, Moses would have taken the Israelites out of Egypt but would have failed to take Egypt out of the Israelites. They would still be slaves, not physically but psychologically. They would be slaves to the past, held captive by the chains of resentment, unable to build the future. To be free, you have to let go of hate. That is a difficult truth but a necessary one.

No less surprising is Moses' insistence: "Do not despise an Edomite, because he is your brother." Edom was, of course, the other name of Esau. There was a time when Esau hated Jacob and vowed to kill him. Besides which, before the twins were born, Rebecca received an oracle telling her, "Two nations are in your womb, and two peoples from within you will be separated; one people will be stronger than the other, and the elder will serve the younger" (Gen. 25:23). Whatever these words mean, they seem to imply that there will be eternal conflict between the two brothers and their descendants.

At a much later age, during the Second Temple period, the prophet Malachi said: "Was not Esau Jacob's brother?" declares the Lord. "Yet I have loved Jacob, but Esau I have hated" (Mal. 1:2-3). Centuries later still, R. Shimon b. Yohai said, "It is a halakha [rule, law, inescapable truth] that Esau hates Jacob."² Why then does Moses tell us not to despise Esau's descendants?

The answer is simple. Esau may hate Jacob. It does not follow that Jacob should hate Esau. To answer hate with hate is to be dragged down

2. Sifrei, Numbers, Behaalotekha, 69.

Deuteronomy

to the level of your opponent. When, in the course of a television programme, I asked Judea Pearl, father of the murdered journalist Daniel Pearl, why he was working for reconciliation between Jews and Muslims, he replied with heart-breaking lucidity, "Hate killed my son. Therefore I am determined to fight hate." As Martin Luther King Jr. wrote, "Darkness cannot drive out darkness; only light can do that. Hate cannot drive out hate; only love can do that."³ Or as Ecclesiastes said, there is "a time to love and a time to hate, a time for war and a time for peace" (Eccl. 3:8).

It was none other than R. Shimon b. Yohai who said that when Esau met Jacob for the last time, he kissed and embraced him "with a full heart."⁴ Hate, especially between brothers, is not eternal and inexorable. Always be ready, Moses seems to imply, for reconciliation between enemies.

Contemporary Game Theory – the study of decision making – suggests the same. Martin Nowak's strategy, "Generous Tit-for-Tat," is a winning approach to the scenario known as the Iterated Prisoner's Dilemma, an example created for the study of cooperation of two individuals. Tit-for-Tat says: start by being nice to your opponent, then do to him what he does to you (in Hebrew, *midda keneged midda*). Generous Tit-for-Tat says, do not always do to him what he does to you or you may find yourself locked into a mutually destructive cycle of retaliation. Every so often, ignore (i.e., forgive) your opponent's last harmful move. That, roughly speaking, is what the sages meant when they said that God originally created the world under the attribute of strict justice but saw that it could not survive. Therefore He built into it the principle of compassion (see Rashi to Gen. 1:1, s.v. *bara*).

Moses' two commands against hate are testimony to his greatness as a leader. It is the easiest thing in the world to become a leader by mobilising the forces of hate. That is what Radovan Karadzic and Slobodan Milosevic did in the former Yugoslavia, and it led to mass murder and ethnic cleansing. It is what the state-controlled media did – describing Tutsis as *inyenzi*, "cockroaches" – before the 1994 genocide in Rwanda. It is what dozens of preachers of hate are doing today, often using the

3. *Strength to Love* (Minneapolis, Minn.: Fortress Press, 1977), 53.

4. *Sifrei*, Numbers, *Beha'abotekha*, 69.

Ki Tetzeh: Against Hate

Internet to communicate paranoia and incite acts of terror. Finally, this was the technique mastered by Hitler as a prelude to the worst-ever crime of man against man. The language of hate is capable of creating enmity between people of different faiths and ethnicities who have lived peacefully together for centuries. It has consistently been the most destructive force in history, and yet knowledge of the Holocaust has not put an end to it, even in Europe. It is the unmistakable mark of toxic leadership.

In his classic work, *Leadership*, James MacGregor Burns distinguishes between transactional and transformational leaders. The former address people's interests. The latter attempt to raise their sights. "Transforming leadership is elevating. It is moral but not moralistic. Leaders engage with followers, but from higher levels of morality; in the enmeshing of goals and values both leaders and followers are raised to more principled levels of judgement."⁵

Leadership at its highest transforms those who exercise it and those who are influenced by it. The great leaders make people better, kinder, nobler than they would otherwise be. That was the achievement of Washington, Lincoln, Churchill, Gandhi, and Mandela. The paradigm case was Moses, the man who had more lasting influence than any other leader in history. He did it by teaching the Israelites not to hate. A good leader knows: hate the sin but not the sinner. Do not forget the past but do not be held captive by it. Be willing to fight your enemies but never allow yourself to be defined by them or become like them. Learn to love and forgive. Acknowledge the evil men do, but stay focused on the good that is in our power to do. Only thus do we raise the moral sights of humankind and help redeem the world we share.

5. James MacGregor Burns, *Leadership* (New York: Harper Perennial, 2010), 455.

מלבי"ם רות פרק ג פסוק ד

10

(ד) ויהי בשכבו, ר"ל ובוועז בודאי לא ישכב בשדה רק ישכב בגורן שהוא מוקף מחיצות, ואחר שאת תהי מסתרת בגורן בודאי תדע את המקום אשר ישכב שם בגרן, ובאת וגלית מרגלותיו ושכבת, פי' כי הם בושו מלתבוע את בועז בפה שישא אותה ויעצה אותה שתתבע זאת ממנו ע"י סימנים כמאן דמחזי במחוג, שכבר בארנו במק"א מטעם המקובלים בענין היבום וחליצת הנעל, שהגוף הוא נעל של הנפש שא"א לנשמה הרוחנית לעמוד בעולם הגופים מבלי גוף כמו שא"א להענוג והרך לעמוד במקום רפש וטיט בלא נעל שלא יטנפו רגליו, ועל סוד זה אמר ה' של נעלך מעל רגלך, והאיש המת בלא בנים ואין לנפשו מרגוע והיא עוודנה מקשקשת באשתו אשר לא עשה עמה פרי וימחה שמו מישראל, כשיבם אותה אחיו ויתן זרע לאחיו הוא כאלו נפש המת באה שנית לעולם כי הנולד הוא עצמו האח המת ויקרא על שמו והוא יקום תחתיו לנחלה וכמ"ש יולד בן לנעמי, כי עובד בן בועז היה בעצמו מחלון בן נעמי, ואז יש לנפש המת נעל, ר"ל גוף שבו תעמוד שנית בעולם הגופים, אולם אם לא יחפוץ ליבמה, תשאר נפש המת בלא נעל ולא תוכל לעמוד שנית בעולם הגופים לכן ירמזו זה במה שתשלוף נעלו מעל רגלו ויקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, כי כן חלץ נעל של אחיו המת ר"ל שנשמתו היא חלוץ הנעל, ר"ל מחוסרת גוף וגויה, וזה רמזה לבועז במה שגלתה מרגלותיו ותשכב, ר"ל רמזה לו אחר שאתה הגואל ליבם, א"כ או תגלה רגליך להיות בלא נעל ותקרא בית חלוץ הנעל, או שאשכב בצדך להקים לקרובך שם בישראל ואז תכסה רגלך בנעל, והוא יגיד לך את אשר תעשין דהיינו או שיצוה אותך לתבוע גואל הקרוב יותר או שהוא ידבר עם הגואל:

כאבידה המתבקשת

אמר רב מסתפינא מהא קרא ואבדתם בגוים מתקף לה רב פפא דלמא כאבידה המתבקשת דכתיב תעיתי כשה אובד בקש עבדך (מכות כ"ד ע"א).

1 אבודים אנחנו, הלא כך ניבא עלינו משה רבינו "ואבדתם בגוים" וכך מרגישים אנו בגלות, שה אחת בין שבעים זאבים ומן הפסוק הזה מסתפי האמורא הגדול רב, עד שבא תלמידו רב פפא וחיזק ברכיים כושלות, אמנם אבודים אנו, אך לא לנצח, כאבידה המתבקשת! ובעל האבידה עתיד לחזור אחר אבידתו.

6 שני וניאים התנבאו, בשתי סגנונות, אף שדבר אחד אמרו, בביאור ההלכה שאין מניחין תפילין בשבת.

השם משמואל מביא בשם אביו הגדול האבני נזר דכל בן ישראל צריך שיהיו עליו שני סימנים, שני סימני היכר המבדילים בינו ובין האומות שבינם הוא שוכן ושני סימנים הלא הם, אות ברית קודש, ותפילין שאף הם נקראו אות, אך אף שבת קודש אות היא, ומשום כך אין צריך תפילין בשבת, ולמה שני סימנים, משום שנסתפקו בגמ' (ב"מ כ"ז ע"א) בסימנים אם דאורייתא הם או דרבנן, אך בסימן מובהק מבואר שם דלכו"ע דאורייתא הוא, אך מי יודע אם הסימנים שלנו מובהקים הם, הלא פגמנו באות ברית קודש ואף בשבת ובתפילין אין אנו מדקדקים כראוי, אך כבר כתבו הפוסקים דאף שני סימנים בינוניים דינם כסימן מובהק, ולכן צריכים אנו שני סימנים כדי להבדל מן העמים.

6 ורבינו בחיי בפירושו עה"ת כתב בפשטותן של רבותנו הראשונים דשני עדים צריכים אנו, דהלא "על פי שנים עדים יקום דבר" ושני העדים הלא הם ברית קודש ושבת קודש ולעומתה התפילין שעל ראשנו כאמור, ויתנו עידיהן ויצדקו.

אך באמת נראה דאף אם חלילה אין לנו שני עדים ואין לנו סימנים, עדיין לא אפס תקות ועדיין "אבידה המתבקשת" אנחנו, דהלא כתב הרמב"ן במלחמות (ב"מ כ"ו) דלעולם לא מהני יאוש במה שברשותו של אדם אלא לאבידה שיצאה מרשותו. וכי אפשר לציא חרשותו ויאל הה"ה ויחלץ מלפניו כל חרשותו ויחזור ...

8

אפשר לו לאדם, אף אם חלילה ירצה בכך להמלט מהשגחת ה', אם אסק שמים שם אתה, ואציעה שאול הנך, כי לי תבל ומלוואה.

זאת ועוד, אין הקב"ה מתיאש לעולם מאף בן ישראל כי לא ידח ממנו נדח, ועד יום מותו תחכה לו אם ישוב מיד תקבלו, אין כאן יאוש כלל, וכבר אמר הנביא (ישעיהו מ"ט ט"ו - ט"ז) "התשכח אשה עולה מרחם בן בטנה גם אלה תשכחנה ואנכי לא אשכח, הן על כפים חקותיך חומותיך נגדי תמיד" אף כאשר נדמה לנו שאבודים אנו לחלוטין עד שאף אב ואם שכחוני "כי אבי ואמי עזבוני, וה' יאספני" (תהלים כ"ז). ואף שנאבד בגויים, כאבידה המתבקשת אנחנו, "תעיתי כשה אובד בקש עבדך".

אמנם עלינו מוטל להתעורר ולקרוא לאבינו שבשמים, הלא "תעיתי כשה אובד" אמר דוד המלך נעים זמירות ישראל, דרכו של שה אובד ליילל לייבב ולהשמיע קול, והרועה הנאמן עושה את אזניו כאפרכסת לשמוע יללת שיו וקול בכיו כדי לבקשה ולהחזירה אל העדר, וכך עלינו לקרוא אל ה' השומע אל הרנה ואל התפלה.

עומדים אנו בעיצומם של ימי אלול, ודורשי רשומות כבר גילו שאלול ר"ת "אני לדודי ודודי לי", קודם אני לדודי עלינו לקרוא אל ה' לפתוח פתח כחודו של מחט, ושוב מובטח לנו "ודודי לי" וכהבטחת ה' "שובו אליי ואשובה אליכם".

"כי לא אחפוץ במות המת כי אם בשובו מדרכו וחי"